

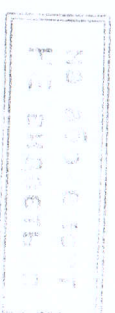
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. І. ФРАНКА

**ВІСНИК
ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія історична

Випуск 33

Видається з 1962 р.

літеро — 50 із 62 претенденток (причому частка студенток, які склали цей іспит зменшилася з 1903/04 до 1906/07 н.р. у 5 разів порівняно зі студентами), тільки 2 жінки стали магістрами фармації³⁸. Перший докторат з філософії у Львівському університеті здобула у 1903 р. Агелія Калмус, а з медицини — у 1904 р. Маріяльда Калмус. До 1914 р. 39 жінок стали докторами філософії і 41 жінка — доктором медицини³⁹.

Студентки були важливим чинником навчального процесу у Львівському університеті. Їхня поява і перебування в цьому випуску навчальному закладі (на філософському і медичному факультетах) стала важливою подією в історії шкільництва Галичини й спричинилася до зміни усталених поглядів на місце та роль жінки в суспільстві. Була ще одним кроком у напрямі утвердження її прав нарівні з правими чоловіками. Кількість та склад студенток університету залежали від стану середнього шкільництва і суспільних відносин у Галичині та за її межами. Поряд із зростаючим відсотком слухачок змінювалися їх структура та соціальне походження. На вибір напрямку студій впливали матеріальне становище абітурієнтки, процес здобування професії та її перспективи. Слід також мати на увазі, що до Першої світової війни жінкам так і не було дозволено навчатися на юридичному факультеті.

Напалія КОВАЛЬЧУК

РОСІЙСЬКІ СЛОВ'ЯНСЬКІ ТОВАРИСТВА ТА УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Романдські організації слов'янофільського спрямування почали формуватися в Росії у 50—70-х роках XIX ст. та існували, переживаючи певні видозміни, до Першої світової війни. Вони займалися благодійно-просвітницькою діяльністю на слов'янських землях та пропагандою слов'янської ідеї в Росії. За півстоліття свого існування їм довелося пережити періоди розквіту і занепаду під впливом коливань міжнародної ситуації та ривня громадського інтересу до слов'янського питання¹. Ці фактори визначали напрям та конкретні форми діяльності слов'янських комітетів чи пізніше, слов'янських благодійних товариств. Так, східна криза 1870-х років спрямувала активність комітетів на південнослов'янські землі².

Австро-Угорська дугастична угода 1867 р. завдала відчутної шкоди концепції австролібералізму і сприяла тому, що до Росії звернулися погляди слов'ян Дунайської імперії. Російської підтримки шукали, зокрема, старочехи, хорватські народовці, москвофільська партія Галичини³. Слов'янофіли, зі свого боку, намагалися використати ситуацію, що склалася, підтримуючи серед них русофільські настрої. Саме з цього часу українське питання потрапило в поле зору слов'янських комітетів, що прагнуло, в досить вузькому аспекті, про його розуміння дає уявлення вислів одного з членів Київського слов'янського комітету, який вважав, що останній має бути засобом боротьби проти "українофільства" серед закордонних українців⁴. Слов'янські комітети Росії боролися з "українофільством" шляхом надання фінансової допомоги галицьким москвофілам, які поступово стали опорою цих комітетів в Австро-Угорщині⁵.

У своїй діяльності слов'янофільські організації підтримували урядуву "теорію офіційної народності", суть якої виражалася тріадною "самодержав'я, православія і народність". Одним із найбільш переконаних захисників "теорії" був Михайло Погодін — славіст, засновник і співголова Санкт-Петербурзького слов'янського комітету. Посилаючись на подібність мов, культур та історичних традицій, він висловлював переконання, що всі слов'янські народи повинні об'єднатися в державне діле під скіпетром російського царя⁶. У першу чергу епітони слов'янофільства намагалися нав'язати принципи самодержав'я і православія етнічно найближчим народам, які вже знаходилися в кордонах російської держави. Такі практичні прояви "теорії офіційної народності", як уніфікаторська політика щодо українців та гіпоурів, придушення національно-визвольного руху в королівстві Польському та підтримка штучного москвофільського напрямку в Галичині, дискредитували саму слов'янську ідею та її адептів у поступових колах слов'янських народів, як і в середовищі ліберальної російської інтелігенції⁷. Отже, слов'янофільська течія громадсько-політичного життя заглибалася монополює консервативних кл. Лише намагання переланути основні засади ідеології слов'янської єдності, здійснені у першому десятиріччі ХХ ст. в рамках концепції неославізму, знову на деякий час зробили її предметом зацікавлення для

¹ Нікулшин С.А. Славянские комитеты в России 1858-1876. Москва, 1960. С. 57.

² Георгиева В.А., Кувякина Н.С. Восточный вопрос во внешней политике России. Конца XVIII—начала XX в. Москва, 1978. С. 206.

³ Тарбу М. Контакт у тосуйскід компітеуів слов'янакід де слов'янамі з Австро-Угеріє // Квагалінік Нисторуду Варшава, 1964. № 1. С. 60.

⁴ Нікулшин С.А. Славянские комитеты... С. 52.

⁵ Тарбу М. Контакт у тосуйскід компітеуів слов'янакід... С. 69-70.

⁶ Славяноведение в дореволюционной России. Изучение южных и западных славян. Москва, 1988. С. 74.

⁷ Грушевський М. Українство і всеслов'янство // Літературно-Науковий Вістник. Львів, 1908. Т. XI. Кн. VI. С. 544.

³⁸ Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. T. 2. S. 675—676; Tytgadowski K. Kobiety na wydziale filozoficznym... S. 7.

³⁹ Hulewicz J. Walka kobiet... S. 70.

широкої громадськості та, зокрема, ініціювали спроби співпраці діячів українського польського національних рухів та російських політиків в межах новостворених слов'янських товариств.

Промадзька думка Росії, а також слов'янських народів Австро-Угорщини та Балканського півострова повернулися до обговорення проєкту міжслов'янської співпраці, які отримали назву "Нові слов'янської політики", у перші роки ХХ ст. особливо після 1905 р. У цих дискусіях не було вироблено цілісної ідеології: чехи, поляки, болгарі вкладали в неї різні неославізму різний зміст, залежно від національних інтересів. На думку більшості авторів, причиною поширення неослов'янських ідей в Росії були поразка у російсько-японській війні та наступне повернення царської дипломатії до традиційної сфери інтересів — Балканського півострова, зміни міжнародної ситуації та загострення російсько-австрійського суперництва в цьому регіоні⁸. Австрійську експансію на Балканах підтримував Німеччиною, деякі публіцисти розцінювали як прояв споконвічного німецького "Драннах Остен" (наступу на Схід). Звідси робився висновок про необхідність культурно-економічної співпраці слов'янських народів на противагу адресивному германізму⁹. Такі фактори внутрішньополітичного життя Росії, як підвищення ролі ліберального крила в промадзько-політичному русі, ріст і політична диференціація національних рухів народів імперії, особливо польського та українського, дуже суттєво вплинули на програму та ідеологічне забарвлення неославізму, розширили коло людей, зацікавлених слов'янською проблематикою. У справу пропаганди слов'янського зближення вклучилося молодше покоління вчених-славістів, публіцистів, діячів політики і культури¹⁰. Слов'янська тематика, яка раніше була монополією офіційної та консервативної преси, з'явилася на сторінках таких поважних органів ліберальної думки, як "Русская Мысль", "Вестник Европы", "Русское Богатство", газет "Слово", "Русь" та ін., почала звучати в статтях Павла Милокова, Петра Струве, Євгена Припорова, Трупецьких, Олександра Логодіна.

У цих журнально-газетних виступах очевидним є послідовне намагання відмежуватися від постулатів консервативного слов'янофільства. Підкреслення прагматичного характеру нового руху: "Провідний ідеолог неославізму О. Логодін писав, що неославізм — це "не порив любові до страждальчих "братів", а правдивий політичний розрахунок, заснований на розумній загальнослов'янській інтересів"¹¹. Теоретичні засади неославізму мали більше спільного з ідеологією націонал-лібералізму, сформульованою на початку ХХ ст. у працях П. Струве, ніж з ідеалістичними побудовами слов'янофільів. Основною ідеєю неославізму було "об'єднання всіх слов'ян для культурної боротьби з германізмом"¹². Першочерговим завданням зовнішньої політики Росії для П. Струве, як і для неославістів, було досягнення "панування в басейні Чорного моря, з якого впливає політична і культурна тематика на Близькому Сході"¹³. Шлях до домінуючого становища на Балканах російські неославісти вбачали в тому, щоб "зацікавити слов'ян нашою наукою, просвітливостю, військовою могутністю"¹⁴.

У внутрішній політиці реакцією неославістів на ріст національних рухів стала

⁸ Венеш А. Проблемы славянской политики // Воля России. Прага, 1926. Т. VI. С. 113-115.

⁹ Рущко В. Панславізм у советській історіографії і політиці. Мюнхен, 1952. С. 21; Ненашева З. С. Ідейно-політична боротьба в Чехії і Словаччині в на чаті ХХ в. Москва, 1984. С. 79.

¹⁰ Лавров А. Д. Причини і цілі новішого славянського руху // Вестник Европы. Санкт-Петербург, 1909. № 1. С. 261.

¹¹ Ненашева З. С. Ідейно-політична боротьба... С. 57.

¹² Лавров А. Д. Славянские задачи России в настоящий исторический момент // Московский Еженедельник. Москва, 1908. № 7. С. 19.

¹³ Лавров А. Д. Причини... С. 261.

¹⁴ Струве П. Великая Россия // Русская Мысль. Москва, 1908. № 1. С. 146.

¹⁵ Слово. Санкт-Петербург, 1908. 20 февраля.

спроба узгодити плани вирішення національного питання шляхом ліберальних реформ з проведеннями успішної зовнішньої політики. І. Трупецький писав: щоб завоювати довіря слов'ян, необхідно "здійняти принципи слов'янської політики в себе вдома"¹⁵. Тому особливий ваги набули польське і українське питання, розв'язання яких сприяло б піднесенню престижу Росії у слов'янському світі.

Під впливом поширення цієї неославізму відбулося утворення нових і пожевлення діяльності вже існуючих слов'янських товариств. Санкт-Петербурзьке слов'янське благодійне товариство, яке відіграло найпомітнішу роль серед організацій консервативного спрямування, відновило видання своїх "Известий...". але потерпіло від недостатньої громадської підтримки та відповідно, мізерного фінансування. Воно зберігло авторитет лише серед правих кіл, тоді як більшість ліберальних вважала його "скомпрометованим"¹⁶. Консервативних засад дотримувалися і Слов'янське допоміжне товариство, відкрите 1894 р. у Москві, й Київське слов'янське благодійне товариство¹⁷. Ідейною основою діяльності названих організацій надалі залишалися принципи російського панславізму, тобто реконструкції в можливості вирішувати майбутнє цілих слов'янських народів з точки зору інтересів Росії.

В перші роки ХХ ст. у зв'язку з розвитком українського руху все більше значення в діяльності консервативних слов'янофільських організацій набуває підтримка Галицьких москвофільів. В 1902 р. у Петербурзі було утворено Галицько-руське благодійне товариство для зміцнення "духовного спливання Прикарпатської Русі з великим російським світом"¹⁸. Воно субсидіювало москвофільів, а також служило каналом для передачі субсидій російському уряду, призначених для поширення російської мови та православ'я в Україні Галичині¹⁹. Боротьба з будь-якими проявами українського культурного життя в Росії або, корисніше, термінологією першоджерел, з "українофільського пропагандою" також зацікавила важливою складовою політики благодійних товариств²⁰. Як бачимо, незважаючи на деякі модифікації, пов'язані з бажанням зберегти монополію позиції в трактуванні слов'янського питання, ідеологія консервативного слов'янофільства та, зокрема, його політика стосовно українського питання не зазнала істотних змін з часів М. Логодіна.

На зламі ХІХ-ХХ ст. в Росії були здійснені спроби заснувати слов'янські організації на засадах, що різнилися від принципів консервативного російського слов'янофільства. Так, програма петербурзького студентського гуртка Слов'янська бесіда, яка надала проєкт кирило-мефодіївців, передбачала в "Ідеальному майбутньому" утворення Всеслов'янського союзу на основі "повної рівноправності і самостійності кожного з народів-членів"²¹. У 1905-1906 рр. ліберальний публіцист Всеволод Святковський здійснив спробу заснувати у Петербурзі Слов'янський союз. Він висловлювався за рівність великих і малих слов'янських народів, підкреслював необхідність "урегулювання питань польського і малоросійського", тобто формулював деякі пункти тієї програми, яка через кілька років отримала назву "неославізму"²².

У 1905 р. в Москві виникла ідея створити слов'янофільський гурток, в який би ввійшли представники ліберальної російської інтелігенції. Організаційне оформлення московського Товариства слов'янської культури відбулося лише навесні 1908 р., під

¹⁵ Там же, 27 марта.

¹⁶ Świat Słowiański. Kraków, 1908. № 40. S. 426.

¹⁷ Ненашева З. С. Ідейно-політична боротьба... С. 55.

¹⁸ Славянский Век. Вена, 1902. № 58. С. 311.

¹⁹ Andriewsky O. The Kibits of national identity: the ukrainian question in Russia, 1904-1912. Harvard, 1991. P. 292.

²⁰ Славянский Век. 1903. № 70. С. 696; Торжественное собрание славянского общества // Окраины России. Санкт-Петербург, 1907. С. 111.

²¹ Колмежский И. В. Теория панславизма // Славянский Век. 1902. № 59. С. 323.

²² Славяноведение... С. 312.

час підготовки до слов'янського з'їзду в Празі²³. За своїм персональним складом і за програмою воно тяжило до конституційних демократів. Ініціатором створення Товариства був Ядвиг Чудовський, головою обрано академіка Федора Корша. Участь у роботі Товариства брали також Володимир Вернадський, Дмитро Анучин, Сергій Котляревський, О. Погодін, Леонід Комаровський, Є. Трубельський²⁴.

Товариство слов'янської взаємності було утворено в Петербурзі за подібних обставин. У березні 1908 р. в редакції місцевих газет "Слово" відбулася зустріч відомих громадських діячів, під час якої її редактор Михайло Федоров запропонував створити багатопартійну організацію, яка б взялася за розробку слов'янського питання²⁵. Було вирішено також залучити до роботи Товариства всі слов'янські народи Російської імперії²⁶. До Товариства вступили 40 чоловік, які представляли всі частини політичного спектру Росії. Серед них були праві націоналісти (з такими одиозними фігурами, як Володимир Бобринський і Антон Буялович), 10 членів ЦК октябристів, демократичних реформ. Провідну роль у Товаристві відігравали октябристи, які, відповідно, надали йому певного політичного забарвлення²⁷.

Програмні документи обох організацій були дуже близькими, оскільки петербурзьке Товариство запозичило (з деякими змінами) статут московського. Новостворені товариства ставили собі за мету зближення і взаємне збагачення слов'янських народів на засадах рівності і братерства. Проте відразу виявилось, що члени цих організацій по-різному уявляють мету і форми своєї діяльності. В промові Ф. Корша на установчих зборах Товариства слов'янської культури йшлося про те, що завданням організації є підтримка "загальнослов'янської культури зі збереженням життяєднатих рис окремих племен, турбота про економічне зближення і найменшої домішки політики"²⁸. Петербурзьке ж Товариство, маючи у своєму складі виповнені членив Державної Ради та депутатів Думи, передбачало можливість впливу на урядову слов'янську політику. У зв'язку з цим Товариство слов'янської культури прийняло рішення "поставитися до новоутвореного товариства дуже обережно" і наголосило на своїй незалежності від петербурзьких починань²⁹.

Обидві організації мали на меті, поміж іншим, сприяти вирішенню українського питання, але пішли до нього також були різними і викликали суперечності у відносинах між Товариствами і в діяльності кожного з них. Товариство слов'янської взаємності стояло на консервативних позиціях. Ген. Володимир Володимиров висловив переконання більшості членів організації, коли проповідував "культурну боротьбу" з українським рухом. Визначаючи, разом з ліберальними неослов'янофілами, що "загаложення внутрішніх слов'янських суперечностей — української і російської польської" є одним із найважливіших завдань Товариства, він водночас мету і засоби цього процесу розумів широким в дусі традицій російського панславізму: "захистити Росію від загрози українства... культурними засобами його обеззброїти... випити цей рух у загальнослов'янське русло"³⁰. До тих, хто в цьому Товаристві не поділяв такий погляд на широкі розв'язання українського питання, належав його голова академік Олексій Шахматов. Але його українські симпатії мали швидше науковий та особистий

характер і не впливали на політику Товариства. Він, наприклад, звернувши увагу на зростання антиукраїнських настроїв серед членів організації, з метою залагодити конфлікт провів спільну нараду українських політиків і провідних діячів Товариства (О. Хомякова, Ф. Родічева, П. Милонова, О. Погодіна)³¹. Підпавши остаточно під вплив октябристів, діяльність Товариства поступово замерла.

Московському товариству слов'янської культури, натомість, довго вдавалося допримуватися в українській політиці ліберальних засад. Воно, за визнанням одного з провідних діячів Санкт-Петербурзького слов'янського благодійного товариства, абсолютно відокремлювалося від усіх інших. "Принципово захищало лише спеціально польське та українське точки зору"³². Насправді ж, загалом чи можна стверджувати, що ця організація особливо мала на увазі захист українських інтересів. Вільність у різноманітних напрямках українського політичного руху, мали досить розгалужену мережу партійних організацій в Україні³³. Вони розраховували на поширення свого впливу в середовищі української інтелігенції і намагалися співпрацювати з представниками поміркованої течії українського національного руху, які не висували вимог політичної самостійності. Слід зауважити, що федералістична концепція мала переважачий вплив у політичній думці Наддніпрянської України, тому досить багато українців стали членами Товариства слов'янської культури і навіть утворили в ньому окрему секцію.

Участь українців у російських політичних та культурних організаціях мала свої об'єктивні та суб'єктивні причини. Принаймні до 1908 р. більшість національно-свідомі українців проважували розглядати себе як частину широкого російського демократичного руху і поділяли думку, що російські ліберали загалом симпатизують їхнім намірам щодо культурного, якщо не політичного звільнення³⁴. Іван Лисенківський резонно зауважав: "Попри нарікання на петербурзький централізм, українці не відчували себе чужими в імперії, у розбудову якої багато осіб українського походження зробили чималий внесок, але сприйняли імперію... співчувало у свідомості українців із почуттям української єтнічної відірваності та вірності особливим політичним і культурним інтересам своєї батьківщини"³⁵. Саме участь у ліберальних слов'янських товариствах, як ніщо інше, дозволяла поєднувати роботу на власній культурній ниві з лояльністю до імперії або реалізувати ту форму національного усвідомлення, яку Павло Марочий називає "ситуаційною єтнічністю", властивою багатьом народам на стадії національного відродження³⁶. З цієї точки зору дуже показово є доповідь відомого українського правника Богдана Кістяківського, прочитана на зборях Товариства слов'янської культури у квітні 1909 р. Він наголосив на тому, що можна бути одночасно росіянином і українцем, але це стане можливим лише тоді, коли українська культура зможе вільно розвиватися³⁷.

Як вже зазначалося вище, проголосивши своєю метою культурне єднання слов'ян, Товариство слов'янської культури намагалося уникати будь-яких політичних заяв. Проте воно не могло ігнорувати актуальні питання політики. Так, його резолюції

31. Лепольскій О. Сторінки минулого. Варшава, 1933. Ч. 2. С. 463. На жаль, автор не вказує, хто саме з українських політиків брав участь у цій нараді. З контексту можна припустити, що серед них був сам О. Лепольскій, а також, можливо, М. Друшевський.

32. Кудлак-Сквядцький П. А. Славянские съезды и польский вопрос // Славянские Известия. Санкт-Петербург, 1909. № 7. С. 870.

33. Шелюхаев В. Идеология... С. 141.

34. Андриевский О. The politics... Р. 272.

35. Лисак-Рудницький І. Четвертий універсал та його ідеологічні попередники // Історичні есе. Київ, 1994. Т. 2. С. 5.

36. Масочид П. Українське національне відродження. Нова аналітична структура // Український історичний журнал. 1991. № 3. С. 102.

37. Отчет Общества Славянской культуры за 1908 и 1909 гг. С. 121.

23 Ренш. Э. Проблемы славянской политики. С. 121.

24 Коломидченко Ф. Общество славянской культуры в Москве // Славянство. Санкт-Петербург, 1911. № 1. С. 33.

25 Шелюхаев В. Идеология и политическая организация российской либеральной буржуазии 1907-1914 гг. Москва, 1991. С. 135.

26 Андриевский О. The politics... Р. 286.

27 Zdzienkowski M. Słowiańskiemu towarzyskie w dawnej Rosji // Świat Słowiański. 1909. № 50. S. 84.

28 Отчет Общества Славянской культуры за 1908 и 1909 гг. // Известия Общества Славянской культуры. Москва, 1912. Т. 1. Кн. 1. С. 118.

29 Там же.

30 Володимиров В. Задачи общества славянской взаимности. Санкт-Петербург, 1909. С. 3.

засуджували анексією Боснії і Герцеговини, урядову політику в Королівстві Польському. Коли на розгляд Думи введено Холмський проект, який передбачав вислілення Холмищини зі складу Королівства Польського, нібито для захисту православної більшості місцевого населення від польської сваволі, Т. Чадуловський організував у Петербурзі спільну нараду польських українських членів Товариства. 3 травня 1909 р. було прийнято резолюцію з даного питання, в якій знову наголосувалося, що Товариство намагається уникати участі в політиці, але не може не висловити свою думку з приводу подій, що загрожують самостійному національному розвитку інших народностей, а саме запропоновані урядом заходи послужать польсько-українській вороженці. Товариство проголосувало за "підтримку малоросійського населення" шляхом створення у краї органів місцевого самоуправління і визнання української мови у церкві і школі³⁵.

Наступні роки були кризовими для українського руху, уряд переслідував українську пресу, громадські, освітні та кооперативні організації³⁶. Скоротилися можливості для культурної діяльності, а ще раніше, після розпуску ІІ Державної Думи, українці були позбавлені детального політичного представництва і тому змучені були впадати до посередництва російських лібералів. У грудні 1910 р. у Товаристві слов'янської культури утворилися українська секція, яку очолював Сергій Хвостов³⁷. До президії, крім нього, ввійшли Атаганел Кримський, М. Друшевський, Микола Янчук, Олександр Новицький. Членами секції були Симон Петлюра, Б. Кістківський, Олександр Салковський, Іван Дичевський та ін. У першому річному звіті секції декларувалося, що вона має на меті виключно культурно-національну роботу. "Серед прогресивних кіл російського суспільства, — йшлося далі у звіті, — зустрічається елементарно-грубе нерозуміння завдань українства. Малоли це на увазі, секція прагне шляхом лекцій, співбесід, видання праць та ін. сказати російському суспільству правду про українців"³⁸ (тобто переконати його у тому, що український рух ставить перед собою виключно культурні цілі і не загрожує єдності Російської держави). Одночасно секція мала на меті підтримувати в середовищі своїх членів любов до вольо рідного, обєрігати їх від національної безликовості. Функцією секції було визначено й "участь у розумовому житті України, створення нових центрів науки і мистецтва"³⁹.

У перші місяці діяльності секції на її зборах виступили з доповідями Ф. Корш і Максим Славинський. Кни промови можна вважати програмними, оскільки у них дуже точно відображено головний принцип діяльності секції: підтримка української культурної окремишності за умови лояльності українського руху до російської держави. Ф. Корш у своєму виступі доводив тезу про самостійність української нації в історичному та етнографічному відношенні і вивів звідси право на культурне самовизначення українського народу, але вважав, що його можна угодити з існуванням неподільної Російської імперії. Подібні думки розвивав у своїй доповіді М. Славинський, який на підставі розмежування понять нації як державно-правового явища і національності як явища культурно-національного формулював теорію про "три російські національності і єдину російську націю"⁴⁰.

У багатьох подіях суспільного життя секція брала участь як окрема громадська організація. Так, вона приймала телеграмою Ганну Барвінок з 50-річним ювілеєм літературної діяльності; делегати секції були присутні на Марквянових святах у Львові, на бенедісі Марії Заньковецької. 20 березня 1911 р. секція організувала урочисті

³⁸ Там же. С. 122.

³⁹ Дорошенко В. Українство в Росії. Новітні часи. Відень, 1916. С. 82-89.

⁴⁰ Коломийченко Ф. Общество славянской культуры в Москве // Славянство. 1911. № 2-3.

С. 16.

⁴¹ Отчет Украинской секции при Обществе Славянской Культуры за 1911 г. // Известия Общества Славянской культуры. Т. 1. Кн. 2. С. 92.

⁴² Там же.

⁴³ Там же. С. 94.

збори, призначені пам'яті Тараса Шевченка, на яких були присутні чимало московських українців. Таким чином, українська секція при Товаристві слов'янської культури стала, за висловом О. Лотоцького, тим "тереном, на якому в Москві трагувалися... справи українські"⁴⁴. На її основі утворилось об'єднання українських діячів, які виступили з ініціативою заснування українського друкованого органу російською мовою. Відповідне рішення було прийняте на зборах Товариства 20 квітня 1911 р.⁴⁵ Так розпочав існування часопис "Українська жизнь", призначений для "російського читача, який бажає розібратися в національних проблемах, усвідомити чим живе і куди спрямовує своє буття багатомільйонний братський народ і сприяти справедливому вирішенню національного українського питання"⁴⁶. На його сторінках виступали провідні українські публіцисти: Дмитро Донцов, Сергій Єфремов, С. Петлюра та ін. Напередодні Світової війни часопис фактично став трибуною української політичної думки, відіграв провідну роль у формуванні політичної програми українського національного руху.

⁴⁴ Лотоцький О. Сторінки минулого. С. 470.

⁴⁵ Отчет Украинской секции... С. 94.

⁴⁶ Наши задачи // Украинская жизнь. Москва. 1912. № 1. С. 10.